

'BOR'

Bærekraftige
Opplevelser i
Reiselivet

—

2018-2020

For verden, verten og vettet

senter
for
reiselivs
forskning

Om prosjektgruppa

Monica A. Breiby er prosjektleder i BOR og førsteamanuensis ved Høgskolen i Innlandet. Hennes bærekrafttips: Ditt reisemål er andres hjemsted.

Hogne Øian er delprosjektleder i BOR og forsker ved NINA. Hans bærekrafttips: Spis opp maten.

Birgitta Ericsson er forsker ved Østlandsforskning. Hennes bærekrafttips: La bilen stå - gå!

Merethe Lurfald er forsker ved Østlandsforskning. Hennes bærekrafttips: Ikke kjøp alt, men lån turutstyr på BUA eller hos en DNT-hytte.

Sofie Kjendlie Selvaag er forsker ved NINA. Hennes bærekrafttips: Ikke kjøp flasker, drikk vann der du kan.

Eva Duedahl er doktorgradsstipendiat tilknyttet BOR-prosjektet ved Høgskolen i Innlandet. Hennes bærekrafttips: ikke reis kloden rundt for å oppnå til det gode livet, det finnes like mye på hytta eller i teltet i hagen.

Windy Kester Moe jobber med forskningsformidling ved Østlandsforskning og HINN. Hennes bærekrafttips: Kjøp lokalt.

Innhold

-
- 04 Hvordan bruke dette heftet
 - 06 Om bærekraft og BOR
 - 09 Bærekraftige opplevelser
 - 12 Fritidsboliger, en del av problemet og en del av løsningen
 - 19 Legge til rette for bærekraftig utvikling i verneområder
 - 23 Kan vi designe reiselivet i fellesskap?
 - 25 Referanser
-

Hvordan bruke 'For verden, verten og vettet'

Tanken med For verden, verten og vettet er å presentere prosjektets hovedfunn. Vi håper at heftet kan gi grunnlag for refleksjoner og inspirere reiselivsbedrifter til videre utvikling. Ta med tips og ideer og tilpass dem etter behov.

Vi har bevisst valgt å lage et digitalt hefte for å spare papir, men også for å kunne gjøre det mer dynamisk. For selv om BOR snart avsluttes, følger vi med på utviklingen og oppdaterer vi informasjon og publikasjonene som kommer fortløpende etter prosjektets periode.

I tillegg til tekstene i heftet, har vi lagt inn lenker til bakgrunnsinformasjon, mer kontekst og konkrete eksempler. Ved å klikke på lenkene, kommer du blant annet til Senter for Reiselivsforskning nettsider. Disse blir regelmessig oppdatert med nye artikler, og der presenteres også annet materiell som for eksempel videoer og bilder.

Ønsker du mer fordykning, finner du en referanseliste med blant annet de vitenskapelige leveransene bakerst i heftet.

” Spar papir og få med deg alt, ikke skriv ut heftet

Bildene i dokumentet er tatt av prosjekt-medarbeiderne eller hentet fra prosjektets instagrameksperiment

Studerte områder

Dovre m/Dombås

Renåfjellet

Sjusjøen

Mjøsa

Lygna

Os
Tynset
Tolga
Folldal
Alvdal
Lesja
Skjåk
Lom
Vågå
Sel
Nord-Fron
Sør-Fron
Ringebu
Stor-Elvdal
Rendalen
Luster
Årdal
Vang
Gausdal
Øyer
Åmot
Lærdal
Vestre Slidre
Lillehammer
Sjusjøen
Ringsaker
Hamar
Hemsedal
Nord-Aurdal
Etnedal
Nordre Land
Gjøvik
Løten
Gol
Ål
Sør-Aurdal
Søndre Land
Vestre Toten
Østre Toten
Stange
Hol
Nes
Flå
Ringerike
Hurdal
Nord-Odal
Nore og Uvdal
Sigdal
Krødsherad
Lunner
Eidsvoll
Tinn
Nannestad
Nes
Sør-O

Om bærekraft og BOR

bærekraft m., f.

kraft, evne til å bære eller tåle vekten av noe

2 øvre grense for bruk av ressurser (uten å utarme disse)

økonomisk, sosial og miljømessig

bærekraft

Ofte har begrepet *bærekraft* blitt forbundet med tiltak bedrifter og destinasjoner må iverksette som medfører ekstra tid og kostnader. Med fokus på sertifisering og miljømerking er det ikke alltid like enkelt å se nytten av dette i en ellers travel hverdag. Etter hvert har derimot bedrifter erfart at det er økende etterspørsel etter bærekraftige tjenester som kommer lokalsamfunnet til gode, og som tar hensyn til miljøet og de som bor der. Det er derfor nyttig å svinge pendelen bort fra kortsiktig kostnadsfokus og heller se på hva vektleggingen av bærekraft kan gi av muligheter og økte inntekter.

Begrepet bærekraft handler i dette prosjektet overordnet om å fokusere på de økonomiske, sosiokulturelle og miljømessige dimensjonene knyttet til reiseliv. Dette er i tråd med FNs tusenårsmål for bærekraft og strategien til FNs særorganisasjon innen turisme (UNWTO) hvor Norge har vært medlem siden 2008.

» Det er avgjørende at det reelle handlingsrommet for destinasjonen avklares, og at aktørene faktisk har virkemidler til å gjennomføre de aktuelle tiltakene.

De tre pilarene økonomi, det sosiokulturelle og det miljømessige vektlegges derfor i en bærekraftig reiselivsutvikling.

Bærekraftige reisemål skaper ikke nødvendigvis bærekraftige turister. Det er heller ikke slik at bærekraft på lokalt nivå nødvendigvis er bærekraft på globalt nivå. Det er derfor avgjørende at det reelle handlingsrommet for destinasjonen avklares, og at aktørene faktisk har virkemidler til å gjennomføre de aktuelle tiltakene.

Dilemmaer og motsetninger

Bærekraftbegrepet viser til noe som er komplekst og er preget av dilemmaer og motsetninger. Først og fremst er det utfordrende å skulle ta hensyn til økonomi, sosiale forhold og miljø på én og samme tid. For reiselivsbedrifter er naturligvis inntjening helt essensielt, og slik må det være.

For at destinasjoner skal bli mer bærekraftige kreves det imidlertid mer enn at bedriftene foretar omstilling i form av investeringer i energisparingstiltak eller satser på kortreist mat. I det store bildet er dette nærsynte tiltak, men som utgjør viktige bidrag i en prosess som må drives av mange aktører og på alle nivåer – fra den enkelte bedrift, destinasjon, sektor og forvaltningsnivå. Bærekraft i stort må sees på som en kontinuerlig prosess, og som krever langsiktige planer der innovasjon og samarbeid mellom forskjellige aktører inngår som viktige dimensjoner.

Samtidig er det grenser for hva den enkelte bedrift eller destinasjon har muligheter til å utrette.

Derfor er det avgjørende å identifisere hvilke tiltak det på de ulike nivåene finnes myndighet og ressurser til å gjennomføre, både på kort og lang sikt, og hva andre har ansvar for.

At bedrifter og destinasjoner er særlig opptatt av bærekraftig utvikling kan være ett bidrag til mer bærekraftig turisme, selv om turistene bruker fly for å komme dit. Når bedrifter og destinasjoner merker seg som bærekraftig, hevdes det av mange kritikere at det «bare er grønnvasking», fordi «turisme er ikke bærekraftig». Det er en lite konstruktiv innfallsvinkel, da bærekraft er vanskelig og mange ganger motsetningsfylt.

Er det mer bærekraftig at turister flyr til en bærekraftsmerket destinasjon enn til et sted som ikke er det? Hvordan kan vi – sammen og hver for oss – bidra med vårt for å føre reiselivsutviklingen i en mer bærekraftig retning? Hvilke valgmuligheter har jeg som reisende herredømme over? Den enkelte bedrift? Hva kan destinasjonsledelsen gjøre, har man andre verktøy enn de enkelte bedriftene? Hvordan passer fritidsboligene inn på en destinasjon?

” ***Er det mer bærekraftig at turister flyr til en bærekraftsmerket destinasjon enn til et sted som ikke er det?***

Om prosjektet

Prosjektet bygger på resultatene fra en kartlegging av forskningsbehov gjennomført i 2017 blant reiselivsaktører og forvaltning i Hedmark og Oppland. Formålet er å bidra til en mer kunnskapsdrevet produkt- og opplevelsesutvikling i Innlandet for å oppnå mer bærekraftige og attraktive destinasjoner.

Brukernes fokus er vektlagt ved blant annet å få mer kunnskap om hva det er som bidrar til gode og minneverdige opplevelser på et sted. Opplevelser er subjektive, og nyere opplevelses- og tjenesteforskning viser betydningen av å utvikle nye tjenester i nært samarbeid med brukerne. Brukerne har kunnskap om egne behov og innsikt i hva som fungerer og ikke. Brukere i denne sammenheng er de som bruker tjenester på et sted, enten de er på besøk, bor der eller har hytte i området. Destinasjonen er dermed et reisemål for den som kommer på besøk, et hjemsted for den som bor der og stedet der en har hytta si eller «sekundærboligen». En kunnskapsdrevet produkt- og opplevelsesutvikling, kan bidra til at et godt sted å besøke også forblir et godt sted å bo og ha hytte. I dette legger vi, at aktørene i utviklingen av nye tjenester for tilreisende tar vare på det unike og særegne ved stedet (stedets DNA). Slik oppleves stedet attraktivt i årene som kommer for både besøkende, fastboende (heltidsinnbyggere) og hyttefolk (deltidsinnbyggere).

I tillegg har vi vurdert utviklingen av en av de mest utbygde fritidsboligdestinasjonene i Innlandet med bærekraftsøyne, og sett denne i en nasjonal og internasjonal sammenheng. Vi har også sett på hva bærekraft er i en lokal/regional sammenheng, gjennom å sammenligne tre ulike fritidsboligdestinasjoner i Innlandet ut fra deres geo-økonomiske situasjon.

De utvalgte områdene

De studerte områdene er valgt ut i samarbeid med arbeidsgruppen i prosjektet. Områdene skal blant annet kunne gi overføringsverdi, både innad i Innlandet og andre steder. Disse områdene er Mjøsregionen med innsjøen Mjøsa, Dovre med nasjonalparkene, samt fritidsboligområdene Sjusjøen, Renåfjellet og Lygna, som har helt ulike kontekster for utvikling.

”Vi må ivareta og åpne opp for kulturarven, historien og tradisjonene våre, og invitere folk med

Hvordan har vi gått frem?

[Mer om metodene og leveransene i BOR-prosjektet leser du her](#)

Hva er bærekraftige opplevelser?

Kan det bygges bro mellom opplevelser og bærekraftig utvikling på destinasjoner? Dette spørsmålet har vi undersøkt nærmere ved å se på hvordan et *brukerfokus* kan bidra til å skape positive effekter, og samtidig minimere de negative virkningene.

Mjøsregionen er valgt ut som et aktuelt område for å studere dette. Regionen omfatter totalt 10 kommuner, hvorav 6 kommuner med nærmere 160.000 innbyggere rundt innsjøen Mjøsa er vektlagt i denne sammenheng.

[Les mer om Mjøsregionen her](#)

Nyskapende definisjon

Selve begrepet *bærekraftige opplevelser* har til nå vært et noe ullent og vagt begrep i ferie- og fritidssammenheng. Sommeren 2018 gjennomførte vi et større feltarbeid rundt Mjøsa, hvor vi observerte og intervjuet fastboende og tilreisende turister. Vi spurte om opplevelser de vil huske fra området hvor de delte bilder fra sin mobiltelefon med oss. Vi spurte også om hva de var bekymret for når det gjelder framtidige opplevelser i regionen. Datamaterialet fra intervjuene ble deretter jobbet med på arbeidsseminarer med offentlige og private reiselivsaktører i regionen.

I prosjektet har vi med bakgrunn i dette bidratt med en nyskapende definisjon på begrepet som kan operasjonaliseres i praksis: «Bærekraftige opplevelser gir dype, individuelle følelser og minner, og gjør folk bevisste på sine (bærekraftige) holdninger og atferd på en destinasjon».

Vi har identifisert minst fire konkrete forhold som dermed kan vektlegges for å skape bærekraftige opplevelser. De presenteres på neste side.

» ***Bærekraftige opplevelser gir dype, individuelle følelser og minner, og gjør folk bevisste på sine (bærekraftige) holdninger og atferd på en destinasjon***

Hvilke forhold skal vektlegges for å skape *bærekraftige opplevelser*?

Samskaping med
naturomgivelser

Samskaping med
kulturomgivelser

Utsikt som kan gi
innsikt

Å utføre
aktiviteter som del
av opplevelsen

Med **samskaping** i denne sammenheng mener vi at den besøkende selv er med på å skape sine egne opplevelser i møte **med natur- og kulturomgivelser**. Dette kan gjøres individuelt eller ved å delta på organiserte turer. Det kan for eksempel være følelsen som oppstår der og da mellom den besøkende og naturen når vedkommende fysisk opplever andre landskap enn i hverdagen, som for eksempel kombinasjonen sjø og kulturlandskap. Det kan også være det å oppleve gamle bygninger, delta selv i historiske spel fra området, eller nyte kortreist mat og drikke.

Utsikt til natur- og kulturlandskap i kombinasjon med «langsom tid» som når en for eksempel går pilgrimsleden, kan bidra til refleksjon og større innsikt. Disse følelsene kan igjen bidra til at vi opplever ferien som meningsfull og blir noe vi vil minnes.

Det fjerde og siste forholdet viser at en aktiv opplevelse, som å gå eller vandre, sykle, padle, fiske etc., kan medføre at vi opplever naturen på en måte som gir økte verdier for oss og gjør den mer attraktiv. Vi blir det vi kan kalle **aktive medprodusenter av opplevelsene**. Et eksempel er fiske, hvor vi kommer nær vannet og omgivelsene rundt, og som i tillegg kan gi følelsen av spenning og mestring.

[Les kronikken vi skrev om bærekraftig Norgesferie her](#)

[Les mer om hvordan vi gikk frem her](#)

[Les mer om forholdene som skaper bærekraftige opplevelser her](#)

Hvordan legge til rette for *bærekraftige opplevelser*?

De fire forholdene ble som nevnt definert gjennom en studie i Mjøsregionen. Det kan derfor være andre forhold som kan være sentrale i andre kontekster. Likevel er det de samme tiltakene private og offentlige aktører på andre destinasjoner kan gjøre for å legge til rette for bærekraftige opplevelser:

Få kjennskap til hva som gir gode og minneverdige opplevelser og hva som kan bidra til mer bærekraftig atferd på stedet

Gir inspirasjon og glede som er starten til gode og minnerike opplevelser. Disse kan bidra til at besøkende blir lengre på stedet, og som igjen kan gi økt økonomisk verdiskaping for bedrifter på destinasjonen.

Fritidsboliger – en del av problemet og en del av løsningen

Antall fritidsboliger har økt jevnt i Norge de siste tiårene, ikke minst i fjellområdene. Ikke bare er de blitt flere, men også lettere tilgjengelig og med mange av de samme fasilitetene som vi forbinder med en bolig. De brukes derfor oftere enn hva som var vanlig før – hyttene er blitt til fritidsboliger.

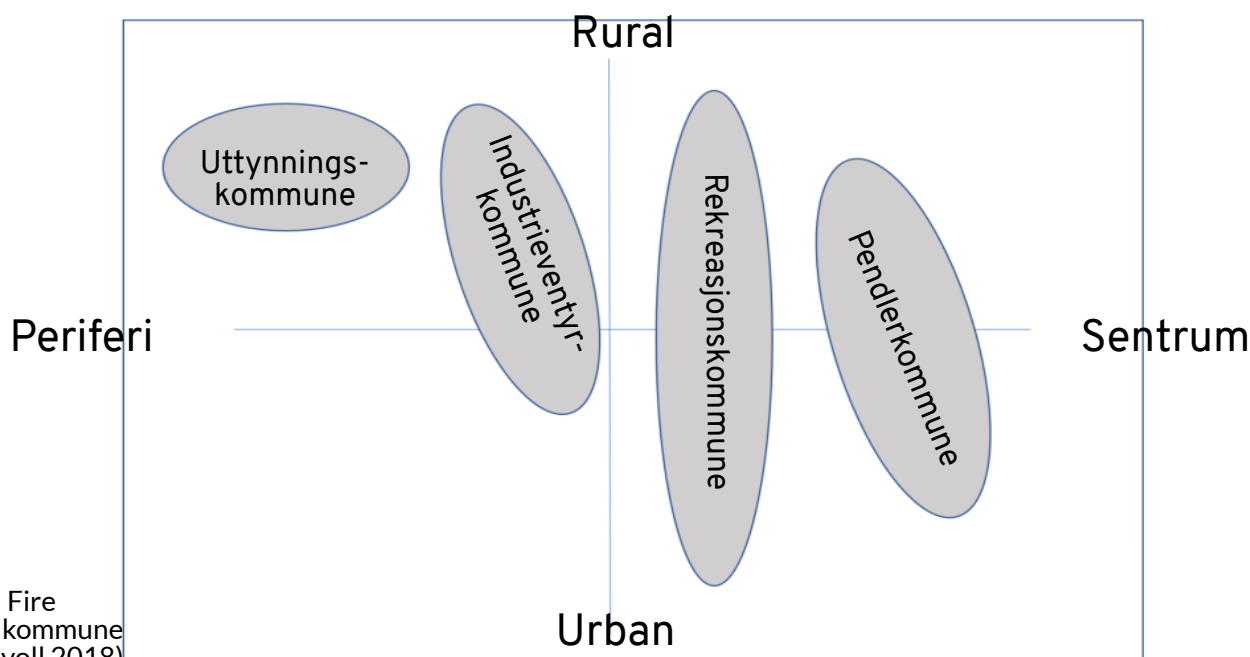
Det er mange meninger om hvorvidt utbygging av fritidsboliger er bærekraftig. Ofte er det vanskelig å balansere de tre bærekraftsdimensjonene miljøbevaring, økonomisk utvikling og det sosiale miljøet opp mot hverandre. Heller ikke når det gjelder fritidsboliger er svaret at «one size fits all», snarere tvert imot.

Forskjellige kommuner

Hva slags utfordringer steder og kommuner i Norge har, kan variere stort. Det er store forskjeller mellom en kommune som ligger langt fra urbane strøk og som sliter med fraflytting og en kommune som befinner seg nær store urbane områder. Også når det gjelder ulike sider ved bærekraft.

Slike forskjeller kan brukes til å dele kommuner i Norge inn i fire hovedgrupper. Disse kommunetyperne gir et godt utgangspunkt for å forstå at utfordringene ikke er like overalt. De fire kommunetyperne presenteres på neste side. Etter det presenterer vi fritidsområdene BOR-prosjektet har studert. Til slutt kobler vi utfordringene med kommuners kontekst.

Figur: Fire typer kommuner (Frisvoll 2018)

1

Uttynningskommune

- Langvarig befolkningsnedgang
- Reduksjon i arbeidsplasser
- Ensidig næringsstruktur/offentlig sysselsetting

2

Industrieventyr

- Naturressursbasert næringsliv (energi, vann, mineraler)
- Ensidig næringsstruktur/ensideige industristeder

3

Rekreasjonskommune

- Attraktive områder for friluftsliv og -aktiviteter
- Framvoksende 'hyttelandsbyer' basert på tilreisende
- Nærhet til befolkningskonsentrasjoner (marked)

4

Pendlerkommune

- Lokalisert i pendleravstand fra større og diversifiserte arbeidsmarkeder
- Gode leveområder og nærhet til urbane fasiliteter

Studerte fritidsboligområder i BOR

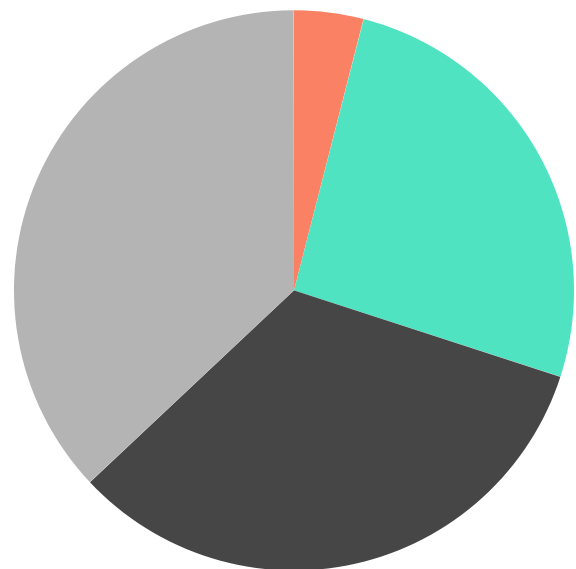
Vi har studert utbygging av fritidsboliger på **Sjusjøen** i Ringsaker, **Lygna** i Gran og **Renåfjellet** i Rendalen, som er forskjellige når det gjelder beliggenhet, ressursgrunnlag, næringsstruktur og befolkningsstørrelse. Som vi skal vise her, fører disse forskjellene til at forutsetningene for hva som kan betraktes som «bærekraftig utvikling» også blir ulike. De studerte områdene blir presentert på neste sidene.

Sjusjøen ligger i en typisk rekreasjonskommune

Sjusjøen har lenge vært et tradisjonelt hytteområde, men har i de senere årene vokst til en konsentrert fritidsboligdestinasjon med over 7000 fritidsboliger. Her ser økonomiske motiver ut til å fortrenge hensynet til det sosiale miljøet og negative virkninger på natur og landskap. Dette har ført til konflikter mellom utbyggingsinteresser, tradisjonelle næringsinteresser og de «opprinnelige» fritidsinnbyggerne.

[Les her videre om rekreasjonskommunen Ringsaker og fritidsboliger.](#)

Næringsstruktur Ringsaker

Ringsaker kommune

- antall fritidsboliger 7251
- antall innbyggere 34768
- landareal, km² 1123
- avstand til Oslo 180 km
- avstand til regionsenter 22 km
- sysselsetting offentlig 29%
- sysselsetting privat 71%

Primær (4%) Sekundær (26%) Varehandel (33%)
Annen (37%)

Sjusjøen

[Les kronikken vi skrev om utviklingen på Sjusjøen her](#)

Renåfjellet ligger i en typisk uttynningskommune

Rendalen er en relativt stor hyttekommune i Innlandet med sine 2300 hytter. Fram til det siste har hyttene blitt bygget spredt i kommunen og med lav teknisk standard. I Renåfjellet derimot bygges fritidsboligene i felt og med høy teknisk standard i tilknytning til et mindre alpinanlegg. Feltet er også lokalisert nær Åkrestrømmen som er et handelssentrum i kommunen. Feltet omfatter i dag om lag 350 ferdigbygde enheter og flere bygningsklare tomter. Det finnes dessuten ytterligere om lag 1500 regulerte hyttetomter i kommunen.

[Les her videre om uttynningskommunen Rendalen og fritidsboligene der.](#)

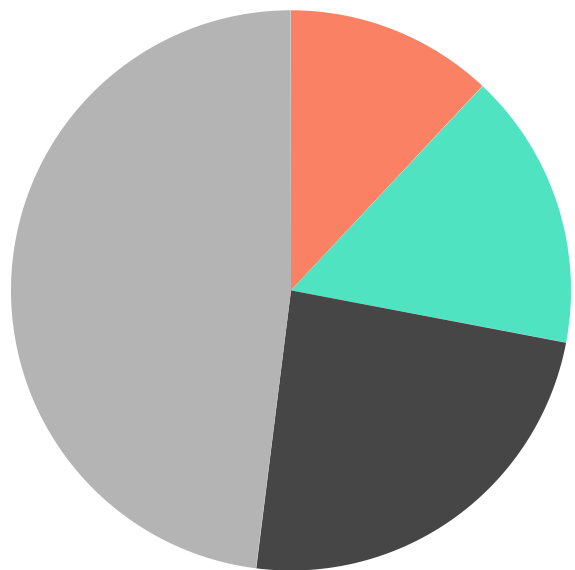

Rendalen kommune

- antall fritidsboliger 2266
- antall innbyggere 1780
- landareal, km² 3061
- avstand til Oslo 250 km
- avstand til regionsenter 81 km
- sysselsetting offentlig 42%
- sysselsetting privat 58%

Næringsstruktur Rendalen

Primær (12%) Sekundær (16%) Varehandel (24%)
Annen (48%)

”Utvikling som genererer penger. Folk skal tjene penger på det som skjer i bygda her, da vil jeg kalle det bærekraftig.

Lygna ligger i en typisk pendlerkommune

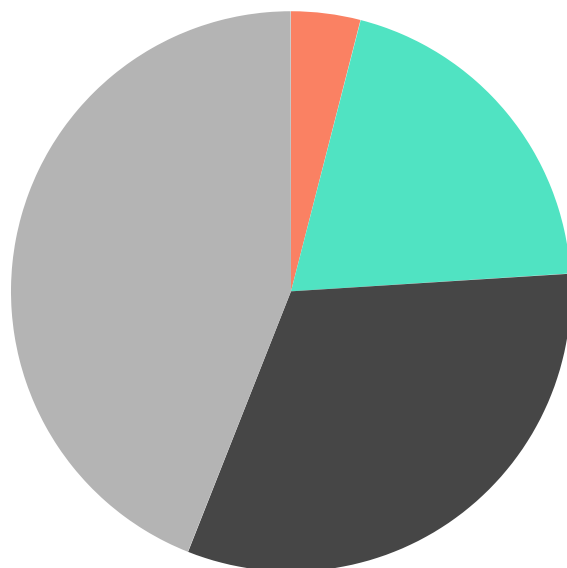
Lygna representerer et nytt hytteutbyggingsfelt i Gran kommune, og er preget av tett utbygging, planering av natur og store arealer til infrastruktur. Det er også hotell og skiarena i området. I forlengelsen av denne utbyggingen er det besluttet å åpne et nytt område for bygging av «klimapositive hytter». Konseptet innebærer at en fritidsbolig skal generere mer energi enn det som brukes i løpet av dens livstid, blant annet i forbindelse med bygging og bruk. Hyttene skal blant annet produsere energi, og overskuddet sendes ut på nettet.

[Les her videre om pendlerkommunen Gran og fritidsboligene der.](#)

Gran kommune

• antall fritidsboliger	1651
• antall innbyggere	13630
• landareal, km ²	657
• avstand til Oslo	80 km
• avstand til regionsenter	10 km
• sysselsetting offentlig	30%
• sysselsetting privat	70%

Næringsstruktur i Gran

” *Store utmarksområder er i ferd med å bygges ned til hyttefelt. Hytteutbygging har mange åpenbare fordeler for lokalsamfunnet. Men konsekvensene for natur og utmark er like åpenbart negative. Når er nok nok?*

” **Bærekraftige tiltak er ulike, og ikke alle tiltak kan overføres til alle hyttekommuner. En statusanalyse som identifiserer ståsted, muligheter og potensial på ærlig og realistisk vis, bør ligge i bunn for enhver beslutning rundt utvikling.**

Som nevnt innledningsvis: Hva slags utfordringer kommuner i Norge har kan variere stort. Det er store forskjeller mellom en kommune som ligger langt fra varierte arbeidsmarkeder og urbane strøk og som sliter med befolkningsnedgang, og en kommune som befinner seg nært storbyen og i urbane områder. Slike forhold vil i vesentlig grad være avgjørende for hvilke problemer, også innenfor bærekraft, som må håndteres og hvilke ressurser man har tilgjengelig for dette.

Deler av utfordringen knytter seg for eksempel til tilgang til eller mangel på arbeidskraft og kompetanse, både i private og offentlige virksomheter. Særlig viktig vil kommunens rolle og kapasitet som samfunnsvikler være.

Tilgang til relevante og mobiliserbare nettverk er også et viktig forhold - makt og ressurser, penger og politikk er jo ikke uvesentlig, men ofte ujevnt fordelt. Kommunetyperne tar hensyn til slike forhold og gir oss mulighet til å se utfordringene med bærekraft fra et lokalt ståsted. Først da vil begrepet bærekraft få et substansielt innhold, som kan identifisere relevante og realiserbare tiltak.

Nedenfor utdyper vi hvilke bærekraft-dimensjoner som på sikt krever mest oppmerksomhet i ulike kommunetyper når man tar hensyn til den lokale konteksten.

Pendlerkommuner kan utfordres i forhold til miljø-/bevaringsperspektiv

Dette er kommuner som ikke har tilsvarende økonomiske eller næringsmessige utfordringer som uttynningskommuner. Utfordringer med interne sosiale forhold som kan oppstå i tilknytning til store fritidsboligfelt i rekreasjonskommuner er som regel heller ikke markant her. Grunnlaget for vekst i pendlerkommunene er tilgangen på gode leveområder samtidig som man har nærhet til urbane fasiliteter og tilgang til større og diversifiserte arbeidsmarkeder. **Utbygging av fritidsboliger bør derfor vurderes i et lokalt miljømessig perspektiv ettersom både lokale natur- og kulturlandskap og sosiale verdier settes under press fra tilstrømningen av bybefolkning.** Miljøet kan også utsettes for lokalt press, da nærhet til by samtidig er nærhet til betalingsvillige markeder, som kan virke forlokkende for grunneiere og eiendomsutviklere. Nærhet til store befolkningskonsentrasjoner åpner dessuten opp en «motsatt» pendlerstrøm, rekreasjonspendling, *fra* byen og *til* bygda. En funksjon av lett tilgjengelig grønn lunge for en stor bybefolkning kan også bidra til å sette miljøet under press.

Rekreasjonskommuner kan få utfordringer knyttet til det sosiale miljøet

I rekreasjonsområder, der en allerede har større og voksende fritidsenklaver, gjerne beliggende avsides i forhold til de fast befolkede stedene i kommunen, er det de helt lokale forholdene som ofte byr på utfordringer.

Ettersom det er svært attraktive områder for friluftsliv/fritidsaktiviteter som utgjør grunnlaget for vekst, oppstår det lett uenighet om ressursbruk og utviklingsretning. Den utviklingen blir forsterket av at det ligger et stort profittpotensial i videre utbygging, særlig der tilgjengeligheten fra befolkningskonsentrasjoner oppfattes som god. Slike forutsetninger gir både grunneiere og kommune insentiver til å fremme rask og tett utbygging.

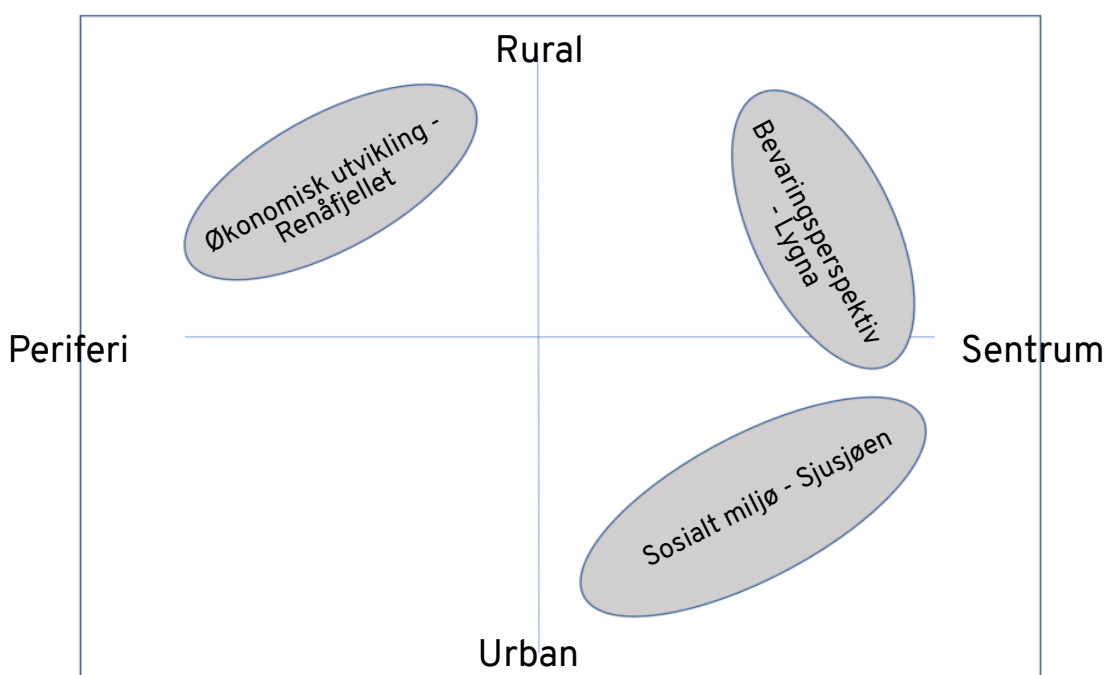
De framvoksende «hyttelandsbyene» er basert på at grunneiere og de som kjøper tomter og hytter omformer landskapet og dets sosiale karakter. Landskapet endres gradvis fra å være en produktiv ressurs til å bli en kommersialisert ressurs for forbruk av rekreasjonssteder. Selv om den private eiendomsretten anerkjennes, reageres det på

hvordan grunneiere og hytteeiere forvalter denne retten. Mange brukere har et sterkt forhold til landskapet og mener de bør ha et ord med i laget når det gjelder hvordan utviklingen skal finne sted.

Uttynningskommuner kan ha utfordringer knyttet til økonomisk utvikling

I denne typen kommuner må fritidsboligutbyggingen sees i sammenheng med den samlede økonomiske og næringsmessige situasjonen i hele kommunen, og ikke som et isolert feltområde for fritidsboliger. Utfordringene viser seg gjennom langvarig befolkningsnedgang og etter hvert skjevheter i alderssammensetningen. Antallet arbeidsplasser går ned og det er manglende pendlingsalternativer. Næringsstrukturen er ensidig, og sysselsettingen i det offentlige dominerer. Samtidig mangler det ofte kompetanse til ledige jobber. Dette betyr at det er de samlede utfordringene kommunen står overfor som må søkes løst eller påvirket gjennom fritidsboligutviklingen, særlig næringsutvikling, sysselsetting og bosetting.

Bærekraftsdimensjonene koblet til kjennetegn ved kommunetypene brukt i analysen.

Hvordan legge til rette for bærekraftig utvikling i verneområder?

Verneområder har i dag blitt mer tilgjengelige på grunn av den økonomiske veksten og utviklingen innen teknologi og infrastruktur. Informasjon fra sosiale medier og bilder fra verneområder som er delt på Instagram og Facebook, har for eksempel bidratt til en økning i antall besøkende. Med endringen fra vern *uten* bruk til vern *gjennom* bruk, har forvaltningen av verneområder derfor i økende grad fokus på de økonomiske og sosiale dimensjonene av bærekraft, i tillegg til miljø. Dette medfører at for eksempel nasjonalparker i større grad bør inkluderes i regionale og lokale utviklingsprosesser innenfor reiseliv.

Fra reaktiv til proaktiv ledelse

Reiselivsdestinasjoner består av mange aktører med ofte ulike interesser, mål og verdier som kan bidra til komplekse måter å samarbeide på i en bærekraftsammenheng. Å lede lokale utviklingsprosesser forutsetter derfor et skifte fra reaktiv til proaktiv ledelse, eller fra en statisk vernetilnærming til en mer dynamisk og innovativ verne- og brukertilnærming.

Dette inkluderer deltakelse av mange berørte aktører. Slike dynamiske og stedstilpassede ledelsesstrategier er derfor i økende grad brukt for å forstå kaos, makt, og uforutsigbarhet, særlig i en bærekraftig reiselivsutvikling.

[Les mer om Dovre her](#)

Til tross for nye trender og politiske intensjoner om mer samarbeid, eksisterer det fremdeles konflikter mellom for eksempel nasjonale myndigheter og lokale aktører når det gjelder vern av natur og dyreliv i vernede naturområder. Det er i dag begrenset kunnskap om pågående diskurser blant ulike aktører og hvordan disse aktørene blir involvert og hørt i utviklingsprosesser. Derfor har vi i prosjektet avdekket dilemmaer, utfordringer og muligheter for en mer bærekraftig utvikling sett fra nøkkelaktørers perspektiver i en nasjonalparkkommune

Vi har illustrert dette ved å bruke Dovre kommune som case område. Basert på intervjuer med nøkkelaktører, viser resultatene fra de pågående diskursene at aktørene har ulike verdisyn. Det er krevende å få til gode dialoger og bygge allianser ut fra felles verdisyn i utviklingsprosesser. Flere av utfordringene og mulighetene som ble pekt på samsvarer med tidligere forskning og strategiene for verneområdene. Vi har med bakgrunn i dette foreslått tre ledelsesrammeverk som forvaltningen kan benytte i utviklingsarbeidet, som i tillegg til miljø også inkluderer de økonomiske og sosiale dimensjonene av bærekraft.

”Dynamiske og stedstilpassede ledelsesstrategier er i økende grad brukt for å forstå kaos, makt og uforutsigbarhet i spesielt en bærekraftig reiselivsutvikling.

Tre tilnærminger til et ledelsesrammeverk for *bærekraftig utvikling*

Å kombinere en bottom-up/top-down-strategi

Strategien er relevant for å styrke og inkludere alle aktørers synspunkter i bredere regionale utviklingsprosesser. Denne tilnærmingen gir muligheter til å se bærekraft fra ulike perspektiver (å gå fra dansegulvet til balkongen). En bottom-up/top-down-strategi gir muligheter til å avdekke ulike verdier, bygge gjensidig forståelse og med det som basis bygge allianser rundt delte verdier. Dette kan bidra til å bedre dialogen mellom forvaltning, næringsaktører og innbyggere. Således kan dette være med på å styrke spesielt den sosiale bærekraften.

Å styre brukerne til randsone av verneområdene

En bør styre brukerne til områder der det er minst konflikter, som til randsone av verneområdene. Her kan turistbedriftene utvikle og tilrettelegge for attraktive utendørsaktiviteter som kan tilbys året rundt, for eksempel sykling og ulike snøopplevelser som trugetuer og elgsafari. Om dette tas hensyn til i nasjonale og regionale reiselivsstrategier, kan denne tilnærmingen bidra til mer økonomisk verdiskaping lokalt.

Å kanalisere trafikk i verneområdene

Dette kan hjelpe nasjonalparkforvaltningen til å ta vare på verneverdier i tråd med nasjonalparkens besøksstrategier. Dette kan gjøres ved å legge til rette for tiltak og aktiviteter som i større grad styrer trafikken, som for eksempel merkede stier og guidede turer.

Denne tilnærmingen støtter vern gjennom bruk i nasjonalparkene med mål om å redusere negative miljø- og sosiale virkninger knyttet til økt trafikk.

Resultater fra intervjuer, sett i *ledelsesrammeverk*

Konflikter/ dilemma

Utfordringer

Muligheter

Verne- og rekreasjons- områder

- Statsmakten vs lokalmakten
- DNT vs lokale drivere

- At dialogmøter blir dialog og ikke noe en opplever gjennomføres kun som del av en prosess

- Snakke mer sammen: bedre dialogen mellom lokale, forvaltning, reiselivsaktører, kommune

-->Kombinere en «bottom-up/top down» strategi

Verne- områder/ nasjonal- parkene

- Ivaretagelse av arealet til villreinen vs økt bruk i nasjonalparkene
- Lokale vs tilreisende
- Mye allemannsrett og lite allemansplikt
- Ikke bare bevare villreinen, men også kulturminner

- Vanskeligere å kanalisere ferdselen på grunn av nye digitale plattformer
- Gratispassasjerer på guidede turer
- Mangler samarbeid på tvers av kommune- og fylkesgrenser (om guiding mv.)

- Tilby flere guidede turer for å økt kunnskap og respekt for naturen
- Reiselivsaktørene bør bruke besøksentrene mer (for økt læring, minner).

-->Kanaliser trafikk i nasjonalparkene

Rekreasjons- områder. Randsonene av nasjonalparkene

- Tradisjonelt norsk friluftsliv vs moderne friluftsliv.
- Formidle besøksstrategi til operatører og overnattings-bedrifter, på ulike plattformer

- Friluftsløven er ikke tilpasset det moderne friluftslivet
- Få vinteråpne bedrifter
- Hvordan organisere aktivitetsturismen og beholde den?

- Utnytte de områdene der konfliktene er minst, unngå sårbare områder.
- Tenke nytt: kan fjellturisme hindre fraflytting?
- Fokuser mer på historiefortelling og tilby turer til historiske steder.

-->Å styre ulike brukere til randsonene av verneområdene (Hele året)

Ledelsesrammeverk sett ut fra *bærekrafts-* *perspektivene*

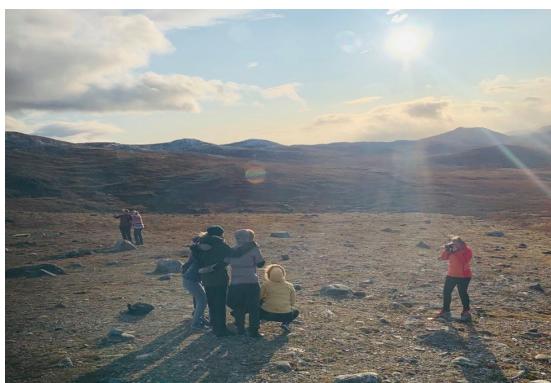
” God informasjon har fryktelig mye å si. Og det gjør at de som har gått guidede turer med oss, får stor respekt og forståelse for naturen og samspillet mellom folk og dyr og naturen og alt.

” En ting er hva som er tradisjonelt norsk friluftsliv, en annen ting er hvem som sitter med definisjonsmakta for dette vil jo endre seg over tid. Jo lenger tida går, jo fleire aktiviteter blir knytta inn i det tradisjonelle norske friluftslivet vil jeg tru.

” At dialogmøter blir dialog og ikke noe en opplever gjennomføres kun som del av en prosess

” Det som er viktig det er den dialogen som en må ha mellom vernemyndigheter og reiselivsnæring og lokalbefolkningen, for at dette her skal utvikle seg på en god måte.

” Grunnet for allemannsretten, er fri ferdsel til fots i norsk utmark som ikke er til skade for naturmiljøet.....i områder som oss har i Dovre og lenger sør over i Rondane, så har oss nå en situasjonen der den allmenne ferdselen er til skade for naturmiljøet.

Kan vi designe reiselivet i fellesskap?

Det er nå vi skal tenke nytt i reiselivet

Antallet turister har de siste årene vært stadig økende og reiselivet antas nå å utgjøre opp mot 1 av 10 arbeidsplasser på verdensbasis. Også i Norge vokser reiselivsnæringen og vi har blitt vant med ord som nyskaping, innovasjon og entreprenørskap for å finne måter å øke verdien i næringen enda mer. Men Covid-19 har utfordret store deler av reiselivsbransjen, og det er NÅ vi må tenke på nytt i forhold hvordan vi vil satse innenfor reiselivet i Innlandet og i Norge generelt.

Reiselivet påvirker klima, natur, lokal kultur, hverdagsliv og livskvalitet. Kan vi gjøre reiselivet mer bærekraftig og utvikle det med større omtanke enn tilfellet er i dag? Slike spørsmål har vært tema i BOR. I prosjektet har vi utviklet innovative verktøy og tilnærminger som konkret kan guide i en omstillingsprosess.

Reiselivet kan være så mye mer enn kun verdien av seg selv. Les gjerne dette som en oppfordring til å slippe fri «verdien av verdiene» som faktisk kan skapes gjennom vårt unike reiseliv.

[Se en kort introduksjon til bærekraftspillet © BOR utviklet her \(video-lenke via nettsider Senter for Reiselivsforskning\).](#)

” *Om å bry seg med hverandre, naturen og verden*

Å designe reiselivet i fellesskap med hverandre (tourism co-design) er en tilnærming som tar utgangspunkt i å utvikle reiselivet «med andre» i motsetning til å utvikle reiselivet «for andre».

Uansett om vi utformer reiselivet med hverandre for å skape samfunnsutvikling eller fokuserer på opplevelser og nasjonalparker, arbeides det altså fra premissen om at reiselivsutvikling må være bærekraftig og ikke en beleilig tilleggseffekt for noe helt annet.

Ved å teste ut en rekke innovative prosesser, metoder og verktøy kan det skapes et potensial for noe nytt som verken er «ditt» eller «mitt» men faktisk noe felles som «vårt». At noe er «vårt» er det fineste uttrykket for en bærekraftig omstillingsprosess; nemlig å se utover egeninteressen og bry seg om verden, verten og vettet.

Co-design

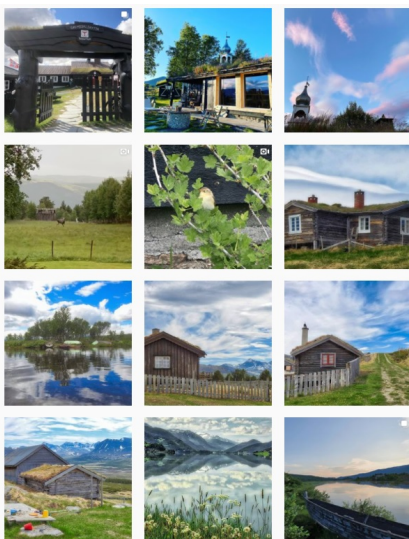
Å skape noe ingen kan skape alene
Nye fellesskap oppstår der vi bryr oss om hverandre, naturen
og verden

La oss spørre folk hva de spesielt
husker å ha gjort, og om de har noen
bekymringer for fremtidig
reiselivsutvikling?

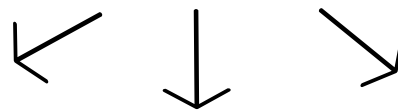

22. aug. 2018
Hun sa Ja!
She said YES!
-0

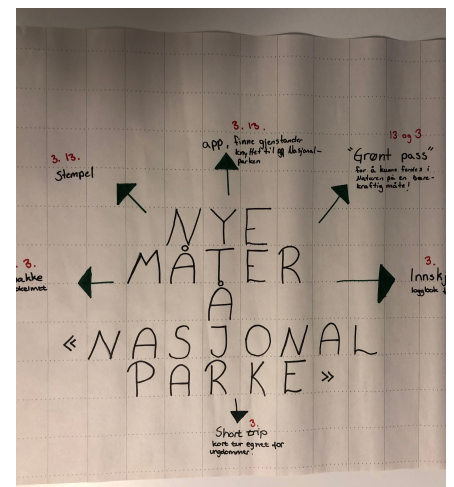
La oss sammen med andre
oppleve noen av de ulike
måter man blir introdusert
til området på

Det finnes ikke kun én
løsning

[Se her hvilke ideer
neste generasjons
brukere av
nasjonalparkene har
rundt bærekraft
\(videolenke til
YouTube\).](#)

[Les kronikken vi
skrev om co-design
og 'Vårt Mjøsa'](#)

[Les kronikken vi
skrev om å
designre reiseliv i
fellesskap her](#)

Referanseliste

Artikler produsert i prosjektet

Breiby, M.A., Duedahl, E., Øian, H., & Ericsson, B. (2020): Exploring sustainable experiences in tourism, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(4), 1-17. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1839473>

Breiby, M.A., Selvaag, S.K., Øian, H., & Duedahl, E. Facilitating sustainable development in recreational and protected areas. The Dovre case, Norway. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* (in process).

Breiby, M.A., Øian, H., & Aas, Ø. (2021). 'Good', 'bad' or 'ugly' tourism? - Sustainability discourses in nature-based tourism. In: Fredman, P. & J.V. Haukeland (reds.). *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham: Elgar. (in process).

Duedahl, E. (2020). Co-designing emergent opportunities on the verges of inertia, sustaining tourism and re-imagining tourism. *Tourism Recreation Research*. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1814520>

Ericsson, B., Øian, H., Lurfald, M., Breiby, M. & Selvaag, S.K. Sustainability and second-home tourism developments in various contexts: Same but different? (Unpublished manuscript)

Liburd, J., Duedahl, E., & Heape, C. (2020). Co-designing tourism for sustainable development. *Journal of sustainable tourism*. [akseptert for special issue om reiseliv og verdensmålene] <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1839473>

Masteroppgave Larsen, A., & Lund, P. (2020). «Brukeren som kilde til innovasjon for mer tilgjengelige reiselivsdestinasjoner». Master i Innovasjon. Levert mai 2020 (Case Dovre).

Artikler brukt i heftet

Frisvoll, S. (2018) Hele Norge skal leve? Når manglende kapasitet hemmer utviking. Notat nr. 2/18. Institutt for rural- og regionalforskning. Ruralis: Trondheim

Medalen, T. (2008) Bærekraftig planlegging og governance – teori og praksis. Asplan Viak/Norsk forening for bolig- og byplanlegging (Boby), Norsk planmøte, Trondheim, 23.24.10.2008

Konferanser, seminarer og presentasjoner:

- Prosjektets Kick-off med private- og offentlige reiselivsprodusenter og forskere, Prøysenhuset, 24.01.18
 - Presentasjon av BOR-prosjektet på International Association for Critical Realism (IACR) 21st annual Conference på Lillehammer: "Sustainable development of second-home destinations", 29.08.18
 - Internseminar med postdoktor Jacob Trischler fra Karlstads Universitet og Centrum för Tjänsteforskning, med tema «Co-design as an approach to service innovation», 20.09.18.
 - Ledelse av egen sesjon knyttet til Bærekraftige opplevelser i reiselivet, på Nordic Symposium on Tourism and hospitality research, Alta, 24. -25.09.18
 - Internseminar med professor Janne Liburd som er leder for Center for Turisme, Kultur og Innovasjon ved Syddansk Universitet, 25.10.18.
 - Eksternt seminar: Janne Liburd holdt også en åpen presentasjon om «Valueing Nature – Cases from the Wadden Sea and the Great Barrier Reef», 25.10.18.
 - Avslutningskonferanse for prosjekt «InnoCoast» i Aalborg, Danmark, 23. – 24. 01.19
 - Presentasjon av Case Mjøsa på Snowball-konferansen, Lillehammer 04.-05. 02.19
-

Referanseliste fortsetter

- Samarbeid med prosjekt Kongevegen over Dovrefjell, presentasjon av BOR-prosjektet for samarbeidsgruppen på Hjerkin, 04.04.19
- Presentasjon av BOR-prosjektet på Innovasjon Norge sin nasjonale nettverkssamling for Bærekraftige Reisemål 27. 04.19
- Presentasjon av BOR-prosjektet på Høgskolen i Innlandet v/Handelshøgskolen sitt internseminar 13.06.19
- Konferansepresentasjon og fagfellevurdert publisert konferansepaper om co-design som pedagogikk og læringstilgang med bl.a. studentinvolveringen i Case Mjøsa, BEST EN, San Francisco, juli 2019
- Lunsjseminar på Dombås under Forskningsdagene 2019 på Dombås, med egne og eksterne presentasjoner, 18.09.19
- Seminar Å Nasjonalparke, med elever fra Nord-Gudbrandsdalen videregående og HINN studenter, Lillehammer, 14.11.19
- 50%-seminar for doktorgradsstipendiat Eva Duedahl – «Co-designing Tourism for Sustainable Development Transitions» 31.01.20
- Presentasjon på Forskertorget, Snowball-konferansen, Lillehammer, 02.03.20
- Presentasjon av resultater og vegen videre med Visit Lillehammer, Lillehammer, 09.09.20
- Presentasjon av BOR-prosjektet på styreseminar for Olympiaparken, Lillehammer, 22.09.20
- Avslutningswebinar BOR-prosjektet, i Zoom, 25.11.20

Kronikker og populær vitenskapelige artikler:

- [Forskere studerer feriebilder fra Mjøsa](#) (forskning.no, september 2018)
- [Fra danske østers til Mjøsas lågåsild](#) (Byavisa Lillehammer november 2018)
- [Reiselivsforskere vil se bildene dine fra Dovre](#) (forskning.no, august 2019)
- [Er dagens utvikling på Sjusjøen bærekraftig?](#) (GD, september 2019)
- [Vårt Mjøsa: Om å verne sammen om det vi bryr oss om](#) (GD, september 2019)
- [Bærekraftig norgesferie? Hva er det?](#) (forskning.no, mai 2020)
- [God bærekraftig Norgesferie](#) (kronikk i GD, april 2020)

BOR i media

[Se og hør hva andre har skrevet om BOR](#)

Takk til vår arbeidsgruppe for gode innspill:

Ole Volden Sandersen (Atlungstad Brenneri), Ole Erik Bjørnstadhaugen (Nasjonalparkriket), Nadja Hartikkala (Innovasjon Norge), Arne-Jørgen Skurdal (Visit Innlandet), Erik Lillebråten (Norsk Kulturarv), Turid Windjusveen Olsen (Fylkesmannen i Innlandet), Erlend Gjelsvik (Innlandet Fylkeskommune), Mai Bakken (Norsk Fjellsenter), Jan Ove Holmen (Sjusjøen Vel), Frederik Holte Breien (Valdres Natur- og Kulturpark), Katrine Kleiven (Engerdal kommune) Silje A. Aen-Egenes (Innovasjon Norge), Hilde Nystuen (Sølen landskapsvernområde) og Merethe Sandum (Fylkesmannen i Innlandet).

Referanselisten kommer til å bli fortløpende oppdatert når artiklene publiseres.

Se den oppdaterte liste her:

<https://www.reiselivsforskning.org/nyheter-om-bor/referanseliste-bor-prosjektet>

'BOR'

Bærekraftige Opplevelser i Reiselivet

2018-2020

Det digitale temaheftet 'For verden, vettet og verten' er en oppsummering av funn og aktiviteter i det 3-årige næringsrettete forskerprosjektet Bærekraftige Opplevelser i Reiselivet (BOR). Heftet løfter fram kunnskap til ettertanke og refleksjon rundt temaene fritidsboliger, bærekraftige opplevelser og helårsdestinasjoner og stedsutvikling. Det gis også innspill til videre fordypning.

© Senter for Reiselivsforskning

ISBN elektronisk versjon: 978-82-8380-191-0

Finansiering: KUF-fondet

Prosjektleder: Monica Breiby

Emneord: Bærekraft, reiseliv, opplevelser,
fritidsboliger, destinasjon

Dato: November 2020

